

بسم الله الرحمن الرحيم

شاخصه های حکمرانی اقتصادی مکتب شهید ابراهیم رئیسی (ره) بر پایه ی اصول قرآنی

آذر شعبانی ۱

چکیده

مکتب شهید آیت الله سید ابراهیم رئیسی (ره) در بعد اقتصادی، برگرفته از آموزه های اسلام و مبتنی بر عدالت، معنویت، مردمی سازی اقتصاد و مبارزه با فساد است. این مکتب با الهام از مفاهیم قرآنی نظیر عدالت اجتماعی، مقابله با انباشت ثروت، و حمایت از مستضعفان، شاخصه هایی حائز اهمیت و درخور توجه را در حکمرانی اقتصادی پایه گذاری کرد. از جمله مهم ترین این شاخصه ها می توان به توزیع عادلانه منابع، گسترش شفافیت مالی، حمایت از تولید داخلی، توانمندسازی اقشار ضعیف، و تمرکز بر محرومیت زدایی اشاره کرد. این جهت گیری ها در سیاست های اقتصادی چون نهضت ملی مسکن، افزایش یارانه ها، و توسعه عدالت محور در ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی، به ویژه در مناطق محروم کشور، تجلی یافته است. این پژوهش با هدف ارائه الگوی حکمرانی اسلامی، به روش کتابخانه ای و با رویکرد توصیفی-تحلیلی نگاشته شده و نشان می دهد که شاخصه های مکتب شهید رئیسی (ره) با اصول قرآنی اقتصاد اسلامی هم راستا بوده و می توان از آن ها به عنوان الگویی مؤثر و کاربردی در نظام حکمرانی اقتصادی اسلامی بهره گرفت.

واژگان کلیدی:

مکتب، شاخصه، حکمرانی، اقتصاد، شهید رئیسی (ره)

مقدمه

در جهان امروز که اقتصاد به عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد زندگی اجتماعی انسان‌ها شناخته می‌شود، پرداختن به الگوهای موفق و دینی در مدیریت اقتصادی امری ضروری است. جمهوری اسلامی ایران که بر مبنای ارزشهای اسلامی بنا شده، همواره در پی تحقق عدالت اجتماعی و اقتصادی بوده است. در این میان، شهید سید ابراهیم رئیسی (ره)، یکی از شخصیت‌های برجسته و تأثیرگذار نظام، تلاش گسترده‌ای در جهت تحقق اقتصاد مقاومتی، مبارزه با فساد، و حمایت از اقشار ضعیف جامعه انجام داد. پژوهش حاضر در صدد بیان این مسأله است که آیا سیاست‌ها و رفتار اقتصادی شهید رئیسی با مفاهیم و آموزه‌های اقتصادی قرآن کریم همخوانی داشته‌اند؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا مروری بر شاخصه‌های اقتصاد قرآنی خواهیم داشت و سپس با بررسی سیره عملی و دیدگاه‌های شهید رئیسی (ره)، تطابق آن‌ها را با مفاهیم قرآنی تحلیل می‌کنیم. از آنجا که قرآن کریم به عنوان اصلی‌ترین منبع هدایت مسلمانان، خطوط کلی و دقیقی که اقتصاد سالم و عادلانه را ترسیم کرده، تحلیل عملکرد اقتصادی یک شخصیت انقلابی مانند شهید رئیسی از منظر قرآن می‌تواند دیدگاهی روشن نسبت به نقش دین در مدیریت کلان اقتصادی ارائه دهد. همچنین شناخت شاخصه‌های اقتصادی ایشان می‌تواند برای آینده سیاست‌گذاری اقتصادی در کشور الهام‌بخش باشد. بررسی منابع مختلف نشان می‌دهد که به طور کلی در مسائل اقتصادی پژوهشهای متعددی از شاخصه‌هایی در مقطع زمانی خاص مورد اشاره واقع شده است، مقاله «شفافیت اقتصادی در اقتصاد اسلامی» به قلم رحمت الله عبدالله زاده در بخشهای به شاخصه‌ی شفافیت قوانین اقتصادی در مقطع زمانی صدر اسلام اشاره دارد و مقاله «سیره پیامبر اکرم (ص) در مقابله با تهدیدهای اقتصادی به قلم سعید سیدحسین زاده یزدی در مباحثی به شاخصه مدیریت بحران اقتصادی در زمان پیامبر خاتم اشاره می‌کند همچنین مقاله «تنش اقتصاد در ایجاد تعارض در مدینه و چگونگی برخورد پیامبر با آن به قلم حسین قاضی خانی در نشریه مطالعات تاریخ اسلام که به صورت جزئی به شاخصه‌ی مبارزه با بحران اشاره دارد پژوهش‌های فوق به تعداد معدودی از شاخصه‌ها در محدوده خاص از نیروهای انقلابی و بدون توجه به جنبه انقلابی‌گری است لذا پژوهش حاضر در صدد بیان شاخصه اقتصادی شهید رئیسی از دیدگاه قرآن

کریم می‌پردازد. و با تحلیل عملکرد شهید رئیسی و تطبیق آن با آیات قرآن شاخصه‌هایی مانند عدالت اقتصادی و مردمی سازی اقتصاد، فسادستیزی، توجه به اقتصاد محرومان، اقتصاد مقاومتی و تولید داخلی و اشتغال زایی. نهی از ربا و اصلاح نظام بانکی را به عنوان مبانی اقتصادی قرآنی معرفی میکند. همچنین، این پژوهش با استناد به منابع کتابخانه‌ای الگویی کاربردی برای اقتصاددانان تراز نظام اسلامی ارائه میدهد. الگوسازی از شخصیت‌هایی مانند شهید رئیسی، تنها یک اقدام نمادین نیست، بلکه ضامنی برای تداوم مسیر انقلاب، نهادینه سازی ارزشهای قرآنی در حکمرانی و مقابله با انحرافات احتمالی است. این پژوهش نشان می‌دهد که تلفیق اقتصاد با مبانی دینی نه تنها ممکن است، بلکه تنها راه حفظ عزت و پیشرفت جامعه در جهان امروز محسوب می‌شود.

مفهوم شناسی

۱. اقتصاد

برای واژه اقتصاد مفاهیم بسیاری ذکر کرده اند در این نوشته نخست به مفاهیم لغوی آن اشاره می‌کنیم سپس تعاریف اصطلاحی آن را بیان می‌کنیم.

اقتصاد از ریشه «قصد»، به معنای میانروی در کارها است، (ابن منظور، لسان العرب، ۳/۳۵۴؛ دهخدا، لغتنامه دهخدا، ۲/۲۶۶۷). چنان‌که در قرآن کریم هم به این معنا به کار رفته است. این واژه در اصطلاح، رعایت حد وسط و پرهیز از افراط و تفریط در استفاده از اموال است، (معین، فرهنگ فارسی، ۱/۳۲۲؛ میرمعزی، نظام اقتصادی اسلام، مبانی). علم اقتصاد را تخصیص بهینه منابع و علم انتخاب و چگونگی بهره‌برداری حداکثری از منابع محدود نیز، تعریف کرده‌اند. (دادگر و رحمانی، مبانی و اصول علم اقتصاد، ۳۸). چنان‌که در نگاه امام خمینی اقتصاد به‌تنهایی مورد توجه نیست. ایشان با سرایت دادن مسائل اجتماعی به حوزه‌های دیگر از جمله اقتصاد، معتقد بود تنها با عملکرد همسوی حوزه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی است که یک نظام اجتماعی به عنوان نظام اجتماعی اسلام شکل می‌گیرد و در این نظام، اقتصاد وسیله‌ای است برای رسیدن به رشد و تعالی انسان. (موسایی، امام خمینی، دولت و اقتصاد، ۹۲-۹۳).

یکی از شاخصه های اقتصاد، اقتصاد اسلامی است. اقتصاد اسلامی، مجموعه ای از گزاره های دینی است که به عنوان بستر و زیربنای نظام اقتصادی تلقی شده و غایتی که دین در زمینه اقتصاد برای انسان ترسیم کرده است. (هادوی، مهدی، مکتب نظام اقتصاد اسلام، ص ۴۵). و فعالیت های فردی و اجتماعی مربوط به تولید، توزیع و مصرف را اقتصاد گویند. در این میان دین اسلام دیدگاه خاص و ویژه ای به مقوله اقتصاد دارد که از آن تعبیر به اقتصاد اسلامی می شود. اقتصاد اسلامی نه تنها یک نظام معیشتی، بلکه بخشی از نظام جامع زندگی انسان است که در راستای تحقق اهداف الهی تنظیم شده است. برخلاف نظام های سرمایه داری یا سوسیالیستی که یا فردگرایانه اند یا دولت محور، اقتصاد اسلامی بر تعادل بین فرد، جامعه، و خدا استوار است. در این نگاه، مال و ثروت، ابزار آزمایش انسان تلقی می شود: "وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا" (فجر: ۲۰) "وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ" (انفال: ۲۸)

۲. رابطه قرآن و اقتصاد

قرآن کریم کتابی است زمان شمول و جهان شمول که همگام با زمان و تطور ها و تحول ها به نیاز های زندگی انسان پاسخ می دهد. رابطه قرآن و اقتصاد یک رابطه عمیق و چندجانبه است. قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت، در کنار مسائل اخلاقی و معنوی، به مسائل اقتصادی نیز توجه ویژه ای دارد. این کتاب آسمانی با ارائه آموزه ها و اصولی، چارچوبی برای یک اقتصاد سالم و عادلانه ارائه می دهد و مسلمانان را به رفتار های اقتصادی درست و دور از ظلم و فساد دعوت می کند. قرآن کریم تبیان جامعی است که موضوعات مبتلا به جامعه بشری را به نحو مطلوب تبیین نموده است. (تبییناً لكل شیء) (نحل / ۱۶ / ۸۹) قرآن کریم کتابی واقع نگر است که با توجه به واقعیت های زمان و مکان و زندگی انسان و شرایط محیط و نیاز های او، آهنگ پر کشیدن انسان به مقصد اعلی و مقصود والا را داشته و دارد. بر این اساس بخشی از آیات قرآن پیرامون اقتصاد و احکام و اخلاق اقتصادی است که بر بنیان توحید و فطرت توحیدی انسان نهاده شده است. آموزه های اقتصادی قرآن همچون سایر آموزه های قرآن کریم ابعاد زندگی انسان را فرا گرفته است و خطوط اصلی روابط اقتصادی و حقوق اقتصادی افراد را تبیین نموده است. از ویژگی های مهم احکام اسلام که آن را جاودانه ساخته است، توجه به نیاز های ثابت و متغیر انسان هاست که نیاز های متغیر را بر اساس اصول ثابت در هر وضع متغیر با تعیین قانون مشخص ساخته است. مکتب اقتصادی

قرآن منطبق با جهان بینی توحیدی و قواعد شرعی و کاربرد اقتصادی آنها، عقود اقتصادی، اهداف اقتصادی اسلام، اصول و راهبردها، مفاهیم عملی اقتصاد قرآنی همچون تأمین اجتماعی، مالکیت، تولید، کار، سرمایه گذاری، بهره وری، تجارت، محیط زیست، توزیع، فقر و ثروت، نفقه، ربا، مصرف، اقتصاد داخلی، مالیات، ثروت های عمومی، منابع طبیعی و درآمدهای عمومی مطرح گردیده است. تفاوت اساسی اقتصاد اسلامی با سایر مکاتب اقتصادی در این است که اقتصاد اسلامی بر وحی مبتنی است در حالی که نظریه پردازان اقتصاد سرمایه داری حول محورهای مطلوبیت، سود و رفاه مادی می چرخند در نظریه اقتصاد سرمایه داری مبنای رفتار انسان در جایگاه مصرف کننده، حداکثر سازی مطلوبیت و در جایگاه تولیدکننده بهینه سازی تولید به هدف حداکثر کردن سود است.

عملکرد اقتصادی شهید سید ابراهیم رئیسی

شهید سید ابراهیم رئیسی، شخصیتی بود که اقتصاد را نه صرفاً از منظر عدد و شاخص، بلکه در چارچوب عدالت اجتماعی، رفع محرومیت و مبارزه با فساد تحلیل می کرد. او چه در جایگاه تولیت آستان قدس رضوی، چه در مسند ریاست قوه قضائیه و چه در مقام ریاست جمهوری، همواره رویکردی عدالت محور و مردم گرا در حوزه اقتصاد داشت. (سازمان برنامه و بودجه) سیره اقتصادی ایشان را می توان در چند محور مهم بررسی کرد.

۱. عدالت اقتصادی

یکی از عناصر کلیدی در مبانی حکمرانی اسلامی، عدالت است در قرآن، رسالت اصلی پیامبران، «لِيُقْوَمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» معرفی شده است. عدالت در این منظومه نه فقط مفهومی حقوقی یا اقتصادی بلکه اصل حاکم بر همه مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی است عدالت در حکمرانی به معنای رعایت حقوق مردم، جلوگیری از عدالت در حکمرانی به . مناسبات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است. تبعیض، تأمین نیازهای اقشار ضعیف و نظارت دائمی بر قدرت است. عدالت اسلامی، برخلاف مکاتب لیبرالی، ناظر بر فطرت و حقیقت انسان است و بر سه رکن استوار است شهید رئیسی دقیقاً در همین چارچوب به عدالت می اندیشد و ان رادر سیاست گذاری ها دنبال می کند. عدالت، شالوده ی فکری و عملی الگوی حکمرانی شهید رئیسی بود. عدالت در نگاه وی، نه صرفاً در توزیع منابع اقتصادی، بلکه در همه ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، قضایی و حتی روانی جامعه تعریف میشد. او معتقد بود بدون عدالت، هیچ مشروعیتی برای

های دانش بنیادکسب کردند و موجب ارتباط این شرکت هارابابازارهای واقعی فناوری و نوآوری در داخل و خارج از کشور ارتباط شدند. (فاطمی نیا، سیدرضا، مقاله خستگی ناپذیر، ص ۱۳).

۶. نهی از ربا و اصلاح نظام بانکی

ربا در لغت به معنی زیادتی و افزایش و به معنای نمو و رشد نیز آمده است. در صدر اسلام، این واژه برای نشان دادن مبلغ اضافی که از طرف بدهکار در مهلتی مقرر می بایست به بستانکار پرداخت می شد، به کار می رفت و این همان است که امروز از آن به "بهره بانکی" تعبیر می گردد. آیات قرآن کریم، در چهار سوره مرتبط با موضوع، روشن می سازد که افزایش بر اصل، "ربا" نامیده می شود. اما مطمئناً، هر نوع افزایش به مفهوم ربا نیست. افزایشی که در کتاب آسمانی حرام اعلام شده است، نوع خاصی از افزایش است که با اجتماع شرایط مقرر، از آن به عنوان "ربا" تعبیر می شود. در نگرش دینی، جامعه ای که فعالیت های اقتصادی و معیشتی خود را بر پایه ربا سامان دهد، به سوی نابودی گام برمی دارد، و در مسیر عصیانگری و ناسپاسی است. از رستگاری و شکوفایی واقعی بازمی ماند و انواع آشفتگی ها، بی عدالتی ها و فسادگری ها در آن رواج می یابد، و در این روش، توده های مردم از نعمت های گوارا و لذت بخش زندگی محروم می شوند. در نگرش دین، بدترین، پلیدترین و خطرناک ترین شیوه کسب درآمد و تامین زندگی، آن است که آدمیان از طریق درآمد حاصل از ربا، توان و رشد اقتصادی خود را افزایش دهند؛ از این رو به مومنان یادآور می شود که از رباخواری و ترویج فرهنگ ربا، و ساماندهی اقتصاد جامعه براساس آن به شدت بپرهیزند، و به تقوا و حاکمیت ارزش های دینی در جامعه روی آورند، و با دلیل تراشی ها و توجیهات گوناگون، خود و جامعه را به این دشمن پنهانی و فریبنده نیالایند. به این منظور دولت شهید رئیسی از ابتدا برنامه ریزی خاصی در حوزه اصلاح نظام بانکی کشور انجام داد و در یک مدیریت پیگیرانه و شجاعانه سعی کرد شبکه بانکی کشور را در ریل گذاری درست پیشرفت قرار دهد. (خبرگزاری برنا ۱۳۹۰/۰۱/۱۹ - ۵۶:۰۰:۱۴ کد خبر: ۳۲۹۹۱).

دولت سیزدهم در راس آن شهید آیت الله رئیسی اهتمام ویژه ای نسبت به ایجاد تحول و ساماندهی نظام بانکی کشور داشت. بانک ها که یکی از ستون های مهم اقتصاد کشور هستند و نه تنها در حوزه پولی و مالی و گردش آن در کشور فعال هستند بلکه در حوزه های سرمایه گذاری نیز منشاء اثرند. تراز مالی بسیاری از بانک ها در زمانی که دولت سیزدهم روی کار آمد منفی بود. برگزاری جلسه با مدیران عامل

بانک‌ها بعد از ۱۰ سال از این رو بود که رئیسی بعد از ۱۰ سال با حضور در راس قوه مجریه با مدیران عامل بانک‌ها جلسه گذاشت و در همان جلسه (دیماه سال ۱۴۰۰) به لزوم تغییر و اصلاح نظام بانکی کشور تاکید کرد.

وزیر امور اقتصادی و دارایی دولت وقت در گزارش این جلسه در صفحه شخصی خود در شبکه اجتماعی توئیتر نوشت: «جلسه رییس جمهور با مدیران عامل بانک‌ها پس از یک دهه برگزار شد. برگرداندن سود مازاد دریافتی، اعلام بدهکاران کلان بد حساب بانکی، توسعه وام قرض الحسنه و دسترسی مردم به وام‌های خرد مبتنی بر اعتبار سنجی (نه وثیقه و ضامن) از اولویت‌های وزارت اقتصاد بود که مورد تاکید قاطع ایشان قرار گرفت».

۱۰ فرمان رئیسی به بانک‌ها

۱۰۱ فرمان اصلاحات بانکی مدنظر رئیس‌جمهور شامل تقویت ارزش پول ملی، اصلاح ناترازی بانک‌ها، توقف رشد سالانه نقدینگی، اصلاح سبد ذخایر ارزی متناسب با نیازهای سرمایه‌گذاری و تجاری کشور، توسعه دامنه وثایق و تسهیل فرایند وثیقه‌گذاری، فعال‌سازی حساب تجاری، تقویت سامانه‌های نظارتی و تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی می‌شد که بانک مرکزی ماموریت یافت آنها را پیگیری کند. (خبرگزاری ایسنا به نقل از جهان نیوز، دوشنبه ۲۱ خرداد ۱۴۰۳ / ۱۲:۲۸ کد خبر: ۱۴۰۳۰۳۲۱۱۳۸۸۸).

باتوجه به این مطالب شهید رئیسی مصداق کلام خداوند که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ...» (آل عمران آیه ۱۳۰)

«ای کسانی که به دین اسلام گرویده اید ربا مخورید که دایم بهره بر سرمایه افزایش تا چند برابر شود از خدا بترسید و ترک این عمل زشت کنید باشد...»

در بررسی تفسیر این آیه میتوان دریافت که ربا حرام است و قرآن مسلمانان را از آن برحذر داشته است؛ همچنین از این آیه میتوان استنباط کرد، نیازمندی و فقر قرض گیرندگان است. قرآن میفرماید که به جای قرضهای ربوی، بهتر است به نیازمندان زکات بدهید. بدین ترتیب، هم شما مسئولیت اجتماعی خود را انجام

داده اید و موجب خشنودی پروردگار شده اید و هم باری از مشکلات آنها را برداشته اید و این مسیری است در جهت برابری و عدالت اجتماعی و رضایت پروردگار (ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، جلد ۳، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نوزدهم، ۱۳۶۶، ص ۸۸؛ به نقل از: میثم موسایی). قرآن، ربا را جنگ با خدا دانسته و نظام مالی ربوی را مردود می‌داند. رئیسی در دولت خود به اصلاح تدریجی نظام بانکی و حرکت به سمت عقود اسلامی تأکید داشت. از جمله اقدامات عملی ایشان در مبارزه با ربا: مطالبه بانک‌ها برای کاهش نرخ بهره، بررسی پرونده‌های اخذ سود غیر شرعی، و تلاش برای گسترش بانکداری اسلامی.

نتیجه

نتیجه حاصل از نوشتار حاضر این است که شاخصه‌های مورد نیاز شناخت حکمران تراز انقلاب در عرصه اقتصادی با ید بر پایه آیات الهی باشد. گرچه شاخص‌های قرآنی در این رابطه فراوانند اما تنها به برخی از این موارد در این نوشته مورد بررسی قرار گرفته است. قرآن کریم با ارائه چارچوبی اخلاقی و الهی، بنیان‌های یک اقتصاد سالم، عادلانه و مردمی را پایه‌گذاری کرده است. این اصول، شامل عدالت، قسط، نهی از ربا، فرهنگ انفاق، و مبارزه با فساد، بستر لازم را برای شکل‌گیری یک اقتصاد دینی و انسانی فراهم می‌کنند. شناخت این مبانی، شرط اساسی برای تحلیل عملکرد اقتصادی هر شخصیت اسلامی‌گرا از جمله شهید ابراهیم رئیسی است. سیره اقتصادی شهید رئیسی، مبتنی بر اصولی چون عدالت، مبارزه با فساد، حمایت از محرومان و تقویت تولید داخلی بود. این نگاه ریشه در آموزه‌های اسلامی و قرآنی داشت و ایشان تلاش کرد این مفاهیم را از مرحله شعار به مرحله عمل برساند. شخصیت و منش فردی رئیسی نیز هماهنگ با اهداف اقتصادی او بود، و همین هماهنگی باعث اعتماد عمومی به او شد. سیره اقتصادی شهید رئیسی نه تنها در سطح شعار، بلکه در سطح سیاست‌گذاری و اجرا، با مفاهیم اقتصادی قرآن هم‌راستا بود. این تطابق، نشان‌دهنده عمق نگاه دینی ایشان و تلاش برای تحقق حکومت علوی در بُعد اقتصادی است. چنین الگویی می‌تواند نقشه راهی برای مدیران آینده کشور باشد. ایشان با پیاده‌سازی اصول اقتصادی قرآنی، تلاش کرد تا اقتصاد کشور را به سمت عدالت و خودکفایی سوق دهد. اگر چه چالش‌های بزرگ اقتصادی در دوران ریاست جمهوری ایشان وجود داشت، اما رویکرد ایشان در

حمایت از تولید داخلی، کاهش فساد، و توجه به حقوق اقشار محروم، نمونه‌ای از حکمرانی اسلامی بود که می‌تواند در آینده به الگویی موفق در حکومت‌های اسلامی تبدیل شود.

منابع

قران کریم

نهج البلاغه

۱. ابن‌منظور، لسان العرب، ۳/۳۵۴؛

۲. آقا بخشی، علی اکبر، ۱۳۸۷، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ ۲، چاپار

۲. دهخدا، علی اکبر. لغتنامه دهخدا، بیتا، ۲/۲۶۶۷.

۳. دادگر و رحمانی، مبانی و اصول علم اقتصاد، ۳۸

۴. رئیس جمهوری از انقلاب اسلامی، چاپ اول، ص ۳۷، نشر تمهید دانش

۵. معین، فرهنگ فارسی، ۱/۳۲۲؛ میرمعزی، نظام اقتصادی اسلام، مبانی

۶. موسایی، امام خمینی، دولت و اقتصاد، ۹۲-۹۳

۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، جلد ۳، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ نوزدهم، ۱۳۶۶، ص ۸۸؛

۸. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، تاریخ یعقوبی، به نقل مصطفی دلشادتهرانی، سیره نبوی.

۹. فاطمی نیا، رضا، خستگی ناپذیر، ص ۱۰

۱۰. خبرگزاری ایرنا

۱۱. خبرگزاری ایسنا

۱۲. گزارش های سالانه آستان قدس

۱۳. سایت نهاد ریاست جمهوری <http://president.ir>

۱۴. سایت انتخاب www.entekhab.ir

۱۵. سایت <http://farsi.khamenei.ir>

۱۶. سایت مقام معظم رهبری <http://www.leader.ir>

۱۷. سایت نهاد ریاست جمهوری <http://president.ir>